
Pavel Gregorić, Filip Grgić i Maja Hudoletnjak Grgić (ur.), *Helenistička filozofija: epikurovci, stoici, skeptici*, KruZak, Zagreb 2005, xv + 527 str.

Zbornik *Helenistička filozofija* antologija je prijevoda najznačajnijih suvremenih studija o helenističkoj filozofiji, tj. o filozofskom mišljenju na Sredozemlju u razdoblju od smrti Aleksandra Velikog 323. godine p.n.e. do proglašenja Rimskog carstva, 27. godine p.n.e. Helenizam se danas smatra jednim od najzanimljivijih razdoblja unutar antičke filozofije, a ujedno je ključan za nastanak srednjovjekovne civilizacije. Zbornik nastavlja pohvalnu praksu upoznavanja domaće javnosti s najnovijim tokovima u proučavanju antičke filozofije, započetu knjigom o Aristotelovoj *Metafizici*. Na 527 stranica on donosi najpoznatije suvremene radove o epikurejcima, stoicima i skepticima, iz pera engleskih, američkih, njemačkih, francuskih i talijanskih autora, koji pokazuju da su na ovom području već izgrađeni značajni mostovi između više “kontinentalnih” i više “analitičkih” pristupa. Kao što su Grgić, Hudoletnjak Grgić i Gregorić isticali na prezentaciji knjige, helenizam je kod nas bio zapostavljan, i krajnje je vrijeme da se stanje promijeni. Inače, Pavel Gregorić nedavno je kod istog izdavača izdao Epiktetov *Priručnik*, a Filip Grgić već je pripremio izvanredno izdanje Seksta Empirika, tako da sastavljači zbornika domaćoj publici usporedno nude temeljna djela iz helenističkog razdoblja. Prijevodi u zborniku i u ovim novijim izdanjima izvanredno su uspjeli. Čitatelj dobiva uvid u suvremenu analizu, tumačenje i vrednovanje helenističkih filozofa. Zbornik započinje izvanrednom kratkom sintezom, te vodi čitatelja kroz sve glavne filozofske teme kako su ih vidjeli helenistički filozofi. Domaći će se čitatelj tako prvi puta susresti s kvalitetnom analizom stoičke filozofije jezika, ili s nedavnom debatom o tome koliko su antički skeptici ustvari bili radikalni.

Zbornik otvara vrlo koristan pregledni tekst iz pera dvojice autora, pariškog povjesničara filozofije Jacquesa Brunschwiga i jednog od doajena suvremenog angloameričkog proučavanja helenizma, Davida Sedleya, koji nudi cjelovitu sliku helenističke filozofije. Knjiga je podijeljena u tri dijela; prvo su na redu epikurejci, pa stoici i skeptici. Počnimo s Epikuroom i Lukrecijem. O istinitosti zamjedbi raspravlja Gisela Striker, o problemu “privatnog jezika”, dvije i po tisuće godina prije njegova službenog formuliranja, Jacques Brunschwig, a o epikurovskoj filozofiji prirode opet David Sedley. Epikurovska psihologija predmet je interesa Julije Annas, koja je bila objavila cjelovitu, vrlo uspješnu knjigu o filozofiji duha i psihologije u helenizmu. Epikurovsku etiku prikazuju Michael Erler i Malcolm Schofield. Slijede stoici, i to drevniji autori, posebno Zenon i Krizip.

Michael Frede piše o njihovim zamislima o spoznaji, a njegov ćemo rad prikazati nešto opširnije. Anthony Long prikazuje odnos jezika i misli u stoicizmu, Susanne Bobzien logiku, a Robert B. Todd filozofiju prirode. Anthony Long piše o odnosu duše i tijela u stoicizmu, Dorothea Frede pokušava razbiti tvrd orah stoičkog determinizma, a Inwood i Donini prikazuju stoičku etiku. Depresivni dio ostavljen je za kraj: skeptici nas uvjeravaju da ionako ništa ne znamo. O njihovim strategijama raspravlja Gisela Striker. I na kraju, sažetak zanimljive rasprave: koliko su daleko oni bili spremni ići u svojem skepticizmu? Michael Frede dokazuje da su skeptici bili samo protiv dogmatizma znanosti, a ne protiv običnih, zdravorazumskih mišljenja, dok Myles Burnyeat u blistavoj i čuvenoj raspravi “Može li skeptik živjeti svoj skepticizam?” brani ekstremni odgovor i time zaključuje ovaj izvanredni zbornik. A dodana bibliografija pravo je malo čudo potpunosti i organiziranosti. Jedino što nedostaje jest politička filozofija, u kojoj su stoici donijeli značajne, svjetskopovijesne inovacije. Pređimo sada na nekolicinu članaka koje ćemo ukratko sažeti.

Članak Brada Inwooda i Pierluigija Doninija “Stoička etika” nudi vrlo iscrpan prikaz i analizu drevnih stoičkih etičkih učenja. U novijim čitanjima razlikuju se dva pristupa, prvi koji naglašava općenitu kozmološko-metafizičku osnovicu tih učenja, i drugi, koji više naglašava antropološko-etičku problematiku. Prvi, kojeg dobro ilustrira M. Frede (“On the Stoic Conception of the Good”, u K. Ierodiakonou [ur.], *Topics in Stoic Philosophy*, Oxford, 1999, str. 71–94), polazi od ciceronovske rekonstrukcije iz trećeg poglavlja *Krajnosti dobra i zla*, koja ističe kozmički poredak, smisaonost cjeline svijeta i dobrotu kozmičkog upravljača, te vidi specifično ljudske ciljeve samo unutar te veće cjeline. (Domaći čitatelj se s tom vrstom tumačenja mogao sresti, osim u *Krajnostima*, i u *Meditacijama* Marka Aurelija, koji postojano naglašava prvenstvo kozmičkog porteka.) Drugi je pravac čitanja mnogo više antropološki ili humanistički, a Inwood je jedan od njegovih glavnih predstavnika; druga je Julia Annas, koja u knjizi o etici sreće (*The Morality of Happiness*, Oxford, 1993) oštro napada kozmološko čitanje. “Korijeni ključnih etičkih pojmova nalaze se i u prirodi ljudi te u teorijama o onome što je u skladu s ljudskom prirodom”, pišu Inwood i Donini na početku svojeg članka, no ipak spominju da je ljudska priroda “dio kozmičke”. Oni nude zanimljivu analizu temeljnog pojma, “*oikeosis*”, koji prevode kao “affiliation”, a Maja Hudoletnjak Grgić se odlučila za “pripadnost”, “Prva se pripadnost svake životinje odnosi na vlastito ustrojstvo (*systasis*) i svijest o njemu”, piše Diogen Laertije, naš najvažniji izvor za teoriju pripadnosti. “A budući da je racionalnim životinjama razum dan kao potpuniji oblik upravljanja, ispravno ispada da racionalan život za njih jest život u skladu s prirodom.” “Ustrojstvo” je najprirodnije shvatiti kao stoički parnjak onog što bismo mi zvali “jastvo”,

komentiraju Inwood i Donini. Ono se mijenja kako osoba raste. Autorima upada u oči neobičnost njihovog shvaćanja: “Dok bi moglo biti čudno kazati da dijete i odrasla osoba imaju različita jastva, tvrdnja da su oni na različit način ustrojani, to jest da imaju različita ustrojstva, relativno je neproblematična” (str. 312). Čini mi se da je ovo izravni argument protiv ideje naše dvojice autora da je *systasis*-ustrojstvo parnjak jastvu. Daljnji je razvoj manje problematičan: “kada upravljačka sposobnost postane racionalna, pripadnost sebi ostaje nepromijenjena; no predmet naše privrženosti sada je intrinzično racionalan, a to predstavlja ogromnu važnost za etiku izgrađenu na takvoj privrženosti” (isto). (Čitatelja bi mogao zavesti izraz “upravljačka sposobnost”, jer ovaj obično znači “sposobnost upravljanja”, a riječ je o “hegemonikonu”, koji nije sposobnost upravljanja, već sposobnost *koja* upravlja, “commanding faculty”).

Izdvojimo još i Inwoodovu i Doninijevu rekonstrukciju jednog od najtežih problema za stoike: kako pomiriti autonomiju s jednostavnom činjenicom da postizavanje naših ciljeva rijetko ovisi o nama samima. Mogli bismo njihovu rekonstrukciju sažeti polazeći od temeljnog problema:

- (1) Ljudi posjeduju opravdanu sklonost da slijede stvari koje su u suglasnosti s prirodom (opća stoička antropološka pretpostavka).
- (2) Zadobivanje tih predmeta ovisi o božanskoj volji, a ne o ljudskoj sklonosti.

Dakle,

- (3) Čini se da opravdana sklonost vodi ljude do slijeđenja stvari koje ne ovise o njima.
- (4) No to je nedopustivo. (Temeljno etičko načelo: dobrom se čovjeku ne događa ništa što je protivno njegovoj sklonosti.)

Dakle, potrebno je rješenje:

- (5) Mora postojati metoda odabira koja će poštivati (4).

A ono leži u kondicionaliziranju preferencija:

- (6) Dobar čovjek sve čini uz ogradu (*hupexhairesis*), “ako se ne dogodi ništa što bi me moglo zaustaviti.”
- (7) Dakle, ništa što on ne bi želio ne može se dogoditi neočekivano.
- (8) Dakle, uz pretpostavku da bi ishod mogao biti i nepovoljan, on je u poziciji da kontrolira porive koji je pokreću na djelovanje, ostajući unutar granica razuma i izbjegavajući predaju pretjeranim i neposlušnim porivima, a to su strasti.

Naravno, “slijeđenje stvari koje su u suglasnosti s prirodom” nije bez problema, jer su te stvari stoiku službeno “indiferentne”, iako imaju prednost pred ostalima. Cilj života je u tome da ih se slijedi na pravi način, a ne u tome da ih se postigne; ovo potonje je “meta” (*skopos*) i predmet odabira, ali ne i cilj (*telos*) ni predmet izbora. No kako slijediti nešto što

ne namjeravaš postići, i pritom, kako reče stoik Antipater, “stalno i nepokolebljivo činiti sve što je u nečijoj moći” za njihovo dosezanje – pitali su stoike njihovi akademijski kritičari. Inwood je prije mnogo godina objavio izvanredni članak o tome i šteta je da ovdje nije sažeo barem njegov rezultat. (Spomenimo još jednu od zanimljivosti: u fusnoti 186, dodanu zaključnom odjeljku, autori spominju da se Zenon možda uhvatio u koštac s pitanjem odgovornosti djelatnika, ali diplomatski ne navode u kojem kontekstu, već upućuju na Diogena Laertija VII, 23. Riječ je tamo o priči kako je Zenon tukao roba: ako je ovom bilo suđeno da ukrade, Zenonu je bilo suđeno da ga tuče. Valjda se Inwoodu ilustracija učinila politički krajnje nekorektnom, pa ju je mudro sakrio u mišju rupu). Toliko o etici.

Okrenimo se sada spoznajnoj teoriji i pogledajmo Fredeovu majstorsku i revolucionarnu analizu stoičkog učenja o jasnim i razgovijetnim utiscima, kao i skeptičke kritike. Kad je objavljen, prije dvadesetak godina, članak je unio potpuno nove i bitne elemente u naše razumijevanje stoičke epistemologije (dovoljno je usporediti ga s člankom J. Annas o istini i znanju iz istog vremena, da se uoči koliko je inovativan: “Truth and Knowledge”, u M. Schofield, M. F. Burnyeat i J. Barnes (ur.), *Doubt and Dogmatism: Studies in Hellenistic Epistemology*, Oxford, 1980, str. 84–104). Stoičko je učenje žestoko fundacionalističko: spoznajnosni utisci jesu kriterij (kanon) istine stoga što na neizravan način jamče istinitost i svih ostalih propozicija za koje ljudi znaju da su istinite: dovode do općih ideja, tzv. zajedničkih pojmova, koje duh prirodno stvara na temelju spoznajnosnih. (Usput, u slučaju opažanja, misao je dijelom nepojmovna, što je danas vrlo raspravljano stajalište.) A budući da spoznajnosni utisci odista predstavljaju stvari onakvima kakve one jesu, i na njima zasnovani zajednički pojmovi predstavljat će stvari onakvima kakve one jesu. U temelju fundacionalističke piramide leže očiti, spoznajnosni utisci. (Frede nas obavještava da je Teofrast bio prvi filozof koji je pretpostavio da očitost jamči istinitost, a u tome su ga slijedili epikurovci i stoici.) Utisak je spoznajnosni isključivo

- (i) ako potječe od onoga što jest i
- (ii) ako je usađen i utisnut u potpunom skladu s onim što jest, te
- (iii) “takav da utisak tog karaktera ne bi mogao doći iz onog što nije”.

Prvi i treći zahtjev vode nas korak prema disjunktivizmu (što sam Frede ne spominje; od eksplicitnih tekstova vrijedi spomenuti noviji članak Barona Reeda “The Stoics’ Account of the Cognitive Impression”, *Oxford Studies in Ancient Philosophy* 23 (2002), str. 147–180). On je naznačen time što je provedeno oštro suprotstavljanje (“ili...ili”, odatle naziv “disjunktivizam”) između ispravno i neispravno uzrokovanih utisaka.

Spoznajnosni utisci vode nas do spoznaje i znanja, što nije isto (!). Frede, naime, ističe da je stoička klasifikacija spoznajnih statusa trodiželna:

- I. Puko mnijenje je (a) istinito ili ne, i (b) može, ali i ne mora uključivati prikladnu vrstu utiska; ako je uključuje, i ono je spoznaja.
- II. Spoznaja je pristanak-prihvatanje prikladne vrste utiska (spoznajnosnog u širem smislu).
- III. Znanje uključuje (1) prikladnu vrstu utiska i (2) prikladnu vrstu V pristanaka na to da p , takvu da ako je osoba dala pristanak vrste V na p , nikakvi protuargumenti je ne mogu natjerati da pristanak povuče.

Iz rečenoga se nadaje glavno pitanje: Kako mogu postojati utisci koji ne mogu, a da ne budu istiniti i to zbog neke značajke koja je logički neovisna od njihove istinitosti?

U odgovoru, bit će detaljno razrađena ideja koju bismo danas mogli označiti kao disjunktivističku: prvo, ono što vidimo i zahvaćamo jesu predmeti u svijetu, a ne njihove sličice ili prikazi. Isto tako utisci nisu sličice ni prikazi svijeta koji se mogu sagledavati introspektivno, okom duha, kako bi se utvrdilo imaju li oni tu značajku koja jamči njihovu istinitost (iako zahvaćanje predmeta doduše uključuje svijest o njihovim predodžbama u duhu, baš kao što ono uključuje i svijest o samome duhu.) Drugo, spoznajnosni utisci igraju svoju kriterijsku ulogu putem kauzalnih učinaka koje uslijed istinosne značajke oni imaju na naš duh. Jedino je u slučajevima opažanja, normalni utisak uzrokovan samim predmetom. Frede ih zove “opažajnim utiscima”. Treće, budući da su ti utisci nastali na ispravan način, oni nam daju ispravnu sliku vanjskog svijeta. Iako toga nismo svjesni, naš um *prepoznaje ispravno formirane utiske*.

Ovo naglašavanje uzročnog podrijetla značilo je pred dvadesetak godina pravu revoluciju. Evo temeljne formulacije: “Natuknuo bih da stoička teorija [...] pretpostavlja da je osebuja značajka spoznajnosnih utisaka takva kauzalna značajka utisaka da spoznajnosni utisci igraju svoju kriterijsku ulogu ne putem naše svijesti o njihovoj osebujoj značajki, nego putem kauzalnih učinaka koje uslijed te značajke oni imaju na naš duh. [...] No postoje također slučajevi u kojima netko reagira različito na stvari različitih vrsta ali ne na temelju svijesti o njihovoj različitosti, a možda čak i ne znajući da postoji takva vrsta stvari na koju on sustavno reagira na osebujan način; postoji kauzalna veza između značajke predmeta i ponašanja osobe, no svijest te osobe o dotičnoj značajki nije bitan dio te kauzalne veze; pa ipak se za takvu osobu može reći da razlikuje ili raspoznaje tu značajku” (str. 158–159). Dakle, “osebujno obilježje spoznajnosnih utisaka jest kauzalna značajka utoliko što ona čini da duh reagira

na određeni način i da u tom smislu duh može razlikovati spoznajnosne i nespoznajnosne utiske”. Pišući dvanaestak godina kasnije pregled stoičke epistemologije za kembridžski priručnik o helenističkoj filozofiji, on spekulira o postojanju nesvjesnog mehanizma koji raspoznaje ispravno podrijetlo utiska.

Skeptici će, naravno, osporiti tezu da je dokazni materijal kojim raspo­ lažemo u povoljnim uvjetima bolji od onog u lošim. To će učiniti ospora­ vajući stoičku pretpostavku da istiniti utisak, samo po svojim unutrašnjim karakteristikama, ne bi mogao imati nikakvo drugo porijeklo osim tog predmeta kojeg vjerno predstavlja, da ne bi mogao postojati neki sasvim sličan utisak koji je ipak lažan. I ovdje susrećemo ranu formulaciju argu­ menata iz iluzije i halucinacije, koju su nam sačuvali Ciceron i Sekst Em­ pirik, a koja vjerojatno potječe od Arkesilaja. Ciceron u svom *Lucullusu*, odjeljak 77, nudi izvrsnu sažetu formulaciju. Riječ je o četiri teze. Prva je da su neki utisci (*visa*) lažni, druga da ti nisu spoznajni, treća da je za dva nerazlučiva utiska nemoguće da jedan bude spoznajni, a drugi ne, a ključna je četvrta, da ne postoji istiniti osjetilni utisak kojem ne odgovara neki drugi utisak koji nije spoznajni i koji je od njega nerazlučiv (*ab eo nihil intersit*). “I sav je boj oko te četvrte teze”, upozorava on. Stoički odgovor na tu tezu oslanja se na nedokazanu pretpostavku da ne postoje dva pred­ meta koja su potpuno slična. Drugi skeptički argument upozorava na to da “čak i bjelodano lažni utisci sanjača, luđaka i pijanaca imaju značajke koje bi trebale biti karakteristične za spoznajnosne utiske”. Frede, u ime stoika, odgovara da se ti utisci javljaju u nenormalnim stanjima duha; stoga nije očigledno da takva stanja duha nemaju određeni učinak na unutrašnji ka­ rakter utisaka koje proizvode; stoga se često čini dovoljno bjelodanim da abnormalno stanje duha sustavno mijenja karakter naših utisaka. Na kraju, što se tiče spekulacije o nesvjesnom mehanizmu koji navodno raspoznaje ispravno podrijetlo utiska, skeptik bi upravo postojanje ili djelotvornost takvog mehanizma lako mogao dovesti u sumnju. Prvo, pojavnost utiska je ista u dobrom i lošem slučaju, tako da se čini kako nema mehanizma koji bi nam ponudio obavijest o tome kako s nama stvari stoje, jesmo li u dobroj ili lošoj situaciji. Drugo, čak i da takav postoji, Frede se mora složiti da je on u situaciji pijanstva, sna ili ludosti privremeno blokiran. No, kako da sada znam, gledajući u ekran kompjutora na kojem pišem, je li moj mehanizam blokiran ili ne? Kako da prepoznam spoznajni utisak ekrana od lažnog utiska?

Možemo se upitati postoji li kakva veza između stoičke etike i spo­ znajne teorije. Postoji, i to prije svega zajednička motiviranost autono­ mnošću i neovisnošću od slijepog slučaja. No, odgovori su različiti: u praktičnom području slijepi se slučaj blokira usredotočivanjem na stvari koje su u našoj moći, a ako to ne uspije, tada kondicionalnim preferenci-

jama. U spoznajnom području, motivacija ne vodi do povlačenja u sebe, do internaliziranja, kao u praktičnom. Kantovski je idealizam još daleko. U skladu s klasičnim realističkim pristupom, traži se unutarnji znak koji će nepokolebljivo dovesti do vanjske zbilje, a tu će ulogu preuzeti istinit utisak. Skeptici će, naravno, zaniijekati prepoznatljivost odnosno razlučivost takvog utiska, čak ako bi on eventualno i postojao.

Stigli smo tako do skeptika i njihova učenja: ne samo da ništa ne možemo znati, već ne smijemo imati nikakvih uvjerenja. Iako jasno vidim pred sobom ekran svog kompjutera, ne bih smio vjerovati da je ekran predamnom, uvjeravaju me Piron, Sekst Empirik i njihovi istomišljenici. Zabrana je toliko neobična da neki interpreti, poput samog Fredea, smatraju da skeptici nisu imali na umu takve oštre stavove. Zaključni tekst zbornika, iz pera M. Burnyeata, "Može li skeptik živjeti svoj skepticizam?", nudi radikalnije čitanje skeptika. Piron i njegovi sljedbenici doista mi zabranjuju da vjerujem da je ispred mene ekran. Za svako uvjerenje postoje razlozi i proturazlozi, pa tako i za ovo. I ako se razlozi i proturazlozi međusobno tuku, trebam prestati vjerovati u problematične sudove. Ali, ako prestanem vjerovati u obične stvari oko sebe, kako ću nastaviti s normalnim životom? Može li skeptik živjeti svoj skepticizam, pita Burnyeat. Može, smatra Piron. Nastavi živjeti prema izgledu stvari. Izgleda ti kao da je pred tobom ekran na kojem pišeš. Dakle, nastavi pisati. Samo nemoj dogmatski tvrditi da ekran doista postoji. To je sve. I to će ti donijeti duševnu sreću, mir, odnosno nepomućenost.

Zašto bih to činio? Zato, kaže Piron, jer ima razloga za sumnju. Možda sanjaš. Možda te osjetila varaju. I mali crv sumnje je dovoljan. I shvatit ćeš: razlozi za i razlozi protiv posve su jednake težine. Ovdje se u raspravu uključuje Burnyeat. "Razmotri to što tvrdiš: razlozi za i protiv jednake su težine. Vjeruješ li u to?" Ne vjerujem, odgovara Piron, samo mi se tako čini, imam utisak da je tako, kao što Nenad ima utisak da pije kavu. Mogu imati utisak, ali ne moram na njega pristati niti mu vjerovati. "Vraš se", odgovara Burnyeat. "U ovom slučaju, tvoj utisak jest, na koncu konca, tvoj pristanak na tvrdnju o razlozima, pristanak na nju kao istinitu. Ako se odbijaš poistovjetiti sa svojim pristankom, onda se odmičeš od sebe samog, od svoje vlastite misli, i tretiraš je kao misao nekog drugog, nekog tko u tvojoj glavi misli te misli." I Burnyeat zaključuje: "Kad shvatimo koliko se radikalno skeptik mora odmaknuti od sebe samog, složit ćemo se da navodni život bez vjerovanja, na koncu konca, ne predstavlja mogućí život za čovjeka" (str. 453).

Nisam siguran da je Piron poražen. (Slično dvoji i Bredo C. Johnsen u "On the Coherence of Pyrrhonian Skepticism", *Philosophical Review* 110 (2003), str. 521–561.) Iako ne može sumnjati u svoju tezu u trenutku u kojem je doživljava kao očitu, recimo u petak, može se odmaknuti od

nje dan kasnije, kad mu razlozi nisu tako napadno prezentni. I nije mu potrebno da se odmakne od sebe u sadašnjem trenutku, dovoljno mu je da se malo distancira od svojeg jučerašnjeg ja. Što mnogi od nas tako i tako stalno čine. A i postmodernisti mirno uvjeravaju svoje studente da istina ne postoji, i ne trepnuvši. Čini se da skeptik može živjeti svoj skeptički život bez velike drame.

Djelo je prvi i jedini zbornik na tu temu kod nas, a uspjelo je doista obuhvatiti najznačajnije suvremene autore na tu temu. Još važnije, obdario nas je nazivljem, koje mirne duše može postati standardno za prevođenje helenističkih tekstova. Prevoditelji su pokazali izvanredni smisao za uravnoteživanje triju zahtjeva: prenošenje smisla grčke riječi, čuvanje domaće prevoditeljske tradicije i usklađenost s engleskom terminologijom na kojoj su članci uglavnom pisani. Djelo je prijeko potrebno studentima i nastavnicima filozofije, a korisno i čitljivo za obrazovanog čitatelja kojeg zanima antička kultura i filozofija. Ovom će potonjem, nažalost, mnogi tekstovi biti prilično teški, jer pretpostavljaju priličnu upoznatost s izvornim tekstovima, kao i nešto snalaženja u suvremenim epistemološkim, logičkim i ontološkim raspravama. Etička su poglavlja bitno lakša od ostalih i savjetovali bismo čitatelju da započne s njima. Kad budemo raspolagali domaćim prijevodima ključnih tekstova – nadajmo se iz pera sastavljača zbornika – i sam će zbornik jasnije pokazati sve svoje nesumnjive kvalitete. Ostaje nam samo srdačno preporučiti ga pažnji javnosti.

Nenad Mišćević

Univerza v Mariboru
Filozofska fakulteta – Oddelek za filozofijo
Koroška 160, SI-2000 Maribor
nenad.miscevic@uni-mb.si

Franci Zore, *Početak i smisao metafizičkih pitanja. Studije o povijesti grčke filozofije*, preveo Mario Kopic, Demetra, Zagreb 2006, xiv + 270 str.

Franci Zore rodio se 1961. u Ljubljani. Na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Ljubljani diplomirao je 1986, magistrirao 1992. te doktorirao 1996. Na Odsjeku za filozofiju istog fakulteta zaposlen je kao izvanredni profesor povijesti filozofije. Sudjelovao je na više znanstvenih skupova,